

Pódiumvita a családi kohézióról

A Fényes Elek Műhely (FEM), a Magyar Statisztikai Társaság (MST) és a Magyar Szociológiai Társaság (MSZT) Társadalomstatisztikai szakosztálya 2014. április 3-án pódiumvitát szervezett a családi kohézióról a Központi Statisztikai Hivatal Árvay János-termében. A vita alapjául *Harcza István* „Családi kohézió – A szülők és a gyermekek társas együttléte a mindennapok világában, A gyermekes családok időfelhasználása” című, a KSH Műhelytanulmányok sorozatának 5. kötete szolgált.

A vitát *Dupcsik Csaba*, a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetének (MTA TK SZI) tudományos főmunkatársa vezette. A pódiumvitára felkért korreferensek *Benkő Ágota*, a Népesedési Kerekasztal (NK) vezetője, *Farkas Péter*, a Nemzeti Családi és Szociálpolitikai Intézet (NCSSZI) igazgatója, *Fekete Attila*, a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Gyermekesély Kutatócsoport (MTA TK GyeP) tudományos munkatársa, *Kormosné Debreceni Zsuzsanna*, az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) Családpolitikai főosztályának megbízott főosztályvezetője, *Nagy Anna*, az Egyedülálló Szülők Klubja Alapítvány (ESZKA) kuratóriumi elnöke és *Székely Hajnalka*, a Nagycsaládosok Országos Egyesületének (NOE) elnöke voltak.

A vita célja a családi kohézióhoz kapcsolódó és az ezzel összefüggő különböző nézőpontok, valamint a felkért korreferensek részéről érkező szakmai észrevételek, vélemények és javaslatok bemutatása volt. A bevezető és

az azt követő hozzászólások lehetőséget nyújtottak a tanulmány továbbgondolására, illetve az esetlegesen nem részletezett témák, a családi kohézió szempontjából egyes társadalmi csoportok, közösségek alaposabb megismerésére.

A beszélgetésen részt vevők, illetve a meghívottak számára közreadott rövid összefoglaló a családi kohézió értelmezéséről és a kutatás főbb eredményeiről lehetőséget nyújtott a bekapcsolódáshoz a tudományos–szakmai párbeszédbe.

Vitaindítójában a szerző, *Harcza István* fontosnak tartotta kiemelni, hogy a családi kohézió „...sokféle megközelítése létezik, jelen vizsgálatban csak azokra a megközelítésekre támaszkodunk, melyek relevánsak a családi kohézió időmérleg adatokon nyugvó vizsgálata szempontjából” (a tanulmány 7. old.). Ezután összefoglalta kutatásának előzményeit és az elemzésből kiemelt néhány eredményt és tanulságot, melyek a következők voltak.

1. Az eltelt 25 évben átalakult a közös tevékenységre fordított idő, aminek legfőbb vesztesei a gyermekek. A velük töltött közös tevékenységekre fordított idő az apák körében 23 perccel, az anyák körében 28 perccel csökkent.

2. Előtérbe kerültek az olyan közös tevékenységek, melyekben csak az egyik szülő vesz részt a gyermek(ek)kel, és egyúttal csökkent minden egyéb társas környezetben eltöltött olyan idő is, melyet „felemás gyermek felé fordulásnak” nevezett a szerző.

3. A gyermeküket egyedül nevelő anyák esetében ez a felemáság még erőteljesebben nyilvánult meg. Ezeknek az anyáknak a társas idejük közel kétharmadát tette ki a gyermekkel töltött közös idő. Ám a „fokozott gyermek felé fordulás” mögött ún. „kompenzatív törekvések” és kényszerek figyelhetők meg.

4. A tágabb család tagjaival és az ismerősökkel való közös tevékenységre fordított idő nagymértékben visszaesett, különösen az egyedülálló szülők csoportjában, ami nagy hatással van a kohézió gyengülésére.

5. Az 1986/87-es adatfelvételt követően stabilitás jellemezte a párkapcsolatban élő családok körében a közös tevékenységre fordított időalapot. Napjainkra azonban a hétéves és idősebb (iskoláskorú) gyermeket nevelő szülőknél a közös tevékenységgel töltött idő jelentősen visszaesett: „Új fejlemény tehát, hogy a gyermekek iskolába kerülését követő években a szülő-gyermek viszony fokozatosan meglazul.”

6. Az egyik legfontosabb megállapítás, hogy „a több gyermek az időbeli lekötöttséget tekintve ma sem jelent lényegesen több terhet a szülőknek”. A többgyermekes anyák jó szervezőképességét kiemeli a szerző, viszont új vonásként jelenik meg, hogy a nagycsaládok jóval kevesebb időt töltenek gyermekeikkel, mint az egy-, illetve kétgyermekesek, amire – az összefoglaló szerint – nehéz magyarázatot találni.

7. Az iskolai végzettséget vizsgálva nőtt a különbség a közös tevékenységre fordított időt illetően az általános iskolát végzetek és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között. A különbségek azért növekedtek, mert a foglalkoztatottak körében az alacsonyabb és középfokú végzettséggel rendelkezőknél 50 perccel, a felsőfokú végzettségűeknél 21 perccel csökkent a közös tevékenységre fordított idő. Az időalapot csökkenésével egyúttal megnövekedett a két különböző végzettségű csoport közötti

eltérés a közös tevékenységre fordított időt illetően. Ez az ún. „időnyomás” Harcsa István szerint különösen az alacsonyabb és középső társadalmi rétegekben volt erőteljes, ami a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésére utal a társadalmi struktúrában.

8. Megállapítható, hogy a jelzett időszakban strukturális kényszerek és lehetőségek irányították a gyermekekre fordított idő mértékének alakulását, és ezen folyamatok hatására a korábbi családi kohézió számottevően megyengült. Egyes nézőpontok szerint a tendencia része a család válságát jelző tényezőknek, mások szerint a strukturális változások a jelenség velejárói, és ezek negatív irányba is hatnak.

9. Úgy tűnik, mintha a gyermekekkel való közös tevékenységekre csak az iskoláskorig lenne igény és energia a családokban, ezt követően a szülő(k) kevesebb időt szán(nak) a gyermekekkel való törődésre. Harcsa István szerint erre a magyarázat az „időnyomás”, vagyis a „rés a fogyasztói társadalomnak az egyes szolgáltatásokban, valamint javakban megnyilvánuló kínálata és a különböző fogyasztói rétegek rendelkezésére álló (anyagi és időbeli) lehetőségei között”. Mindez olyan éles versenyhelyzetet teremt a javak megszerzésében, mely a tevékenységek szervezésének hiánya nélkül a családi élet, a közösen eltöltött idő rovására mehet. Kutatni kell a jövőben azt a növekvő réteget (jellemzően a munkaerőpiacról kiszorulókat), amely a fokozódó „időnyomás” terhe alatt egyre inkább a kohézió szétesésének áldozata lesz.

A továbbiakban a pódiumvitan négy kérdést intéztek a résztvevőkhöz. A kérdések a következők voltak: 1. Mondhatjuk-e, hogy a mai családok inkább gyermekbarátok, mint a korábbiak voltak? 2. Hogyan oldható fel a jóléti javakra irányuló törekvés és a teljesebb emberi élethez elengedhetetlen jóléti értékek

közötti feszültség? 3. Vajon a gyermekvállalás, a gyermek léte elégedettebbé teszi-e a szülőket jelenleg, mint korábban? 4. Mit üzennek a kutatás eredményei a családszervezetek vezetői és a családpolitikai döntés-előkészítők számára? Mit kellene a kutatás előterébe helyezni, milyen további kérdések fogalmazhatók meg? A vita e kérdések megválaszolása nyomán folytatódott.

Dupcsik Csaba elsőként Benkő Ágotát (NK) kérte fel korreferátuma megtartására. Benkő elsősorban a nagycsaládokkal foglalkozott. Véleménye szerint alaposabban kellene kutatni és elemezni a három- és többgyermekes családokat, hiszen kevés az adat róluk. Kiemelte, hogy a családi élet origója a párkapcsolat, mely a gyermekvállalásnak is alapja. Ezt a megállapítást – véleménye szerint – Harcsa sem határozta meg pontosan tanulmányában, és a párkapcsolatban élők fogalmát is érdemes lett volna tisztázni, hiszen különböző párkapcsolati formában élők gyermekvállalási magatartása eltérő. A legalapvetőbb különbségek a házások és az élettársi kapcsolatban élők között figyelhetők meg. Benkő Ágota Harcsa összefoglalójának 6. pontjára reflektálva elmondta, hogy lehet több gyermeket nevelni úgy is, hogy a nagyobb gyermekeket bevonják a szülők a háztartásba, kisebb gyermekekre való vigyázásba stb. A nagyobb gyermekek kisebb feladatokat el tudnak végezni, ezért a családokban a közösen eltöltött idő nem feltétlenül kevesebb. További kutatások, vizsgálatok lennének célszerűek a fiatal (18–25 éves) felnőttek körében, és egyúttal hiánypótló lenne a nagyszülőknek a családban betöltött szerepének feltérképezése, melyeket a civil szervezetekkel együttműködve kellene felmérni.

Farkas Péter kiemelte, hogy a műhelytanulmány egyik legfontosabb célja a döntéshozók figyelmének felhívása a kutatási eredményekre és azok alkalmazási lehetőségeire. Az összefoglaló erőssége, hogy nemzetközi kite-

kintésben újdonságokra világít rá, ugyanakkor hiánya, hogy a kétváltozós modell helyett nem a többváltozós elemzést használja. A főbb kérdésekre válaszolva elmondta, hogy a tanulmány objektív oldalról közelít (kvantitatív elemzés), melyet a szubjektív megközelítés (kvalitatív elemzés) még tovább finomíthat. Felhívta a figyelmet az értékszociológiai kutatások eredményeire, és kitért arra, hogy az iskolákban néhány éve megindult erkölcsi nevelés a jövőben a családi kohézió alakulása szempontjából bizonyára meghatározó lesz. A Fényes Elek Társadalomstatistikai Egyesülettel való közös kutatás lehetősége is felmerült az NCSSZI oldaláról.

A hátrányos helyzetű kistérségekben folytatott a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) keretében zajló projekt eredményeiről *Fekete Attila* számolt be, mintegy kiegészítve és árnyalva a Harcsa István által vázolt képet. A jellemzően Északkelet- és Délnyugat-Magyarországon végzett kérdőíves felmérésben a kutatásba bevontak körében azt is megkérdezték, mennyire érzik magukat boldognak. Fekete Attila szerint érdekes eredmény, hogy a boldogok és a kevésbé boldogok között is a többgyermekesek jelentek meg nagyobb súllyal. A kutatásnak a pódiumvitához kapcsolódó egyik megállapítása az volt, hogy a hátrányos helyzetűek kevesebb időt fordítanak egymásra, noha a gyermeki fejlődéshez elengedhetetlen a családi körben közösen eltöltött idő. A gyermekek döntő többsége, közel 90 százaléka a szüleivel közösen étkezik, 60 százalékuk minden nap. A szülők kétharmada megbeszéli a gyermekekkel a televízióban látottakat, azonban csak egynegyed részük tud gyermekeikkel közös, nem iskolai kulturális programot szervezni. Fekete Attila is megemlítette, hogy a vizsgált családi kohézió témában többváltozós elemzés szükséges, különösen a depriváltak, a családon belüli minőségi kapcsolatok (eltöltött idő) és a kortárs kapcsolatok

függvényében. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a családi kapcsolatokban a külső hatások is meghatározók.

A sorrendben harmadik korreferens, Kormosné Debreczeni Zsuzsanna a kohézió alapjaként a párkapcsolatot emelte ki. Ennek kapcsán vetette föl azt a helytálló kérdést, hogy a családi kohézió része-e például a volt házastárs, és a mozaikcsaládok hiányát, mellőzését emelte ki a tanulmányból. Megjegyezte, hogy a 2000-es évek elején a család a munkára épült. Jelenleg a családot előtérbe helyezve igyekeznek a kormányzat támogatást biztosítani a kisgyermekes munkavállalóknak (részmunkaidő, atipikus foglalkoztatás, gyestről visszatérő anyák foglalkoztatása, gyed extra). Meglátása szerint a vásárlás és a lakhatás kérdése is fölmerül a kohézió kérdéskörében, és a párkapcsolatra való nevelés sem mellőzhető a családi élet témakörében. Kormosné Debreczeni Zsuzsanna szerint a magyar társadalom szavakban gyermekbarát, de struktúrában semmiképpen sem az, ezt a statisztikai adatok és a valóság is jól bizonyítják. Szerinte az individualizáció és a család jelentőségének csökkenése (defamiliarizálás) jellemző az európai gondolkodásra, és ez egyre erőteljesebben szivárog be hazánkba is, ami a családi kohézió szempontjából egyértelműen negatív jelenség.

Az egyszülős családok képviselőiben Nagy Anna korreferált. Elmondta, hogy közel félmillió olyan szülő van Magyarországon, akik egyedül nevelnek mintegy hétszáz ezer gyermeket. A gyermekek negyede egyszülős, másik negyede pedig nagycsaládos háztartásban él. Ezek a családok elég heterogének, nem lehet őket egy „kalap alatt” kezelni, és ebből kifolyólag kevés az információ róluk. Közvetetten érintettek a nagyszülők, és az egyszülősök között a mozaikcsaládok is. A külön élő szülő – reflektálva ezzel az egyik korábbi felszólaló kérdésére – a család része. Nagy

Anna kifejtette, hogy ez a fajta család bizonyos traumával indul el, és elsősorban ezt kell kezelni. Az egyszülős családokban a foglalkoztatottság létkérdés, hiszen egy eltartón „múlik minden”, és ezért gyakori körükben a szegénység. Kiemelte még, hogy az izolációtól való fenyegetettséget a szülők – jellemzően az anyák – körében az internetkapcsolat ellensúlyozza, sok helyen ez a kapcsolatuk a világgal. A magyar társadalomban rejtett előítélet figyelhető meg az egyszülős családokkal szemben (ezt az egyszülősök szégyenérzete erősíti), ezért a család fogalma újradefiniálásra szorul, mely nem új családfogalmat feltételez, hanem a család pontosabb, a változásoknak megfelelő meghatározását. A családi kohézió kérdésköre pedig abból a szempontból döntő fontosságú, hogy a szülő–gyermek kapcsolat könnyen átválthat egy gyermek és a rátelepedő szülő viszonyára. Az előbbieken említettek miatt a külső kapcsolatokra nagy szükség van, viszont éppen a társadalmi előítéletekből következően kevesebb figyelmet kapnak, amely paradox helyzetet teremt. A „minőségi időt” említve, Nagy Anna kifejtette, hogy ez a korábbi évszázadokban nem volt kérdés, a XX. században jelent meg a társadalom, a család átalakulásának következtében. Ez az ún. minőségi idő pedig a családi kapcsolatok mellőzhetetlen része.

Székely Hajnalka, a NOE elnöke kiemelte, hogy a gyermekvállalást és a gyermeknevelést könnyedebben, lazábban kellene venniük a szülőknek. Véleménye szerint számos – sokszor tudományos és társadalmi – elvárásnak kell megfelelniük, és ez a kényszer éppen ellenkezőleg hat. Több példát említett a NOE életéből, arról, hogy az egyesület a családok felől milyen jelzéseket kap. Példaként egyedi élethelyzeteket is szóba hozott, így egy kilencgyermekes egyedülálló szülő esetét, akinek a legnagyobb gondja elsősorban nem a gyermekek ellátása volt, hanem a társ hiánya. A szer-

vezet a helyi nagycsaládosoknak sok programot szervez, és igyekszik a kapcsolatot folyamatosan fenntartani velük. A kohézió szempontjából már egy családon túli, közösségi háló is létezik, így az esetlegesen nehéz vagy váratlan helyzetbe került családok számára közvetlen segítséget tudnak nyújtani.

A pódiumvitát megelőzően közreadott vitaindító 2. pontjában kiemelt „kicsi vagy kicsi” dilemmára válaszolva megjegyezte, hogy a NOE-s családok körében ez nem kérdés. A ringatók, a baba-mama klubok a családok közötti kapcsolatokat ápolják, és ezek a külső kapcsolatok rendkívül fontosak. A nagyszülők szerepét – Benkő Ágota mellett – ő is kiemelte, ugyanakkor újdonságként tért ki arra, hogy a generációk közötti távolság napjainkban nagyobb, mint korábban volt. Felhívta a figyelmet arra a tapasztalatra, hogy a második gyermek vállalásában a nagyszülők közelsége és az apa szerepe igen nagy. Ezért az anyák számára fontosak az említett közösségi (például baba-mama) programok, melyek a szülők

vagy az anya-gyermek kapcsolatára is jótékony hatással vannak.

Azon társadalmi csoportok képviselői, akik a családi kohézió szempontjából színesítették volna a felszólalásokat, mint például a történelmi egyházak családügyi szakértői, a fogyatékkal élők képviselői, illetve a család egyéb kérdéseivel foglalkozó kutatók, sajnos nem vettek részt a pódiumbeszélgetésen. A korreferensek értékes hozzászólásai a tanulmány továbbgondolására ösztönöztek, illetve újabb kutatási témák elemzésének lehetőségét vetették fel. A családi kohézió és családi kapcsolatok vizsgálatát szükséges minél szélesebb körben és minél pontosabban lehatárolt csoportokra kiterjeszteni. Általános érvényű receptet semmi esetre sem lehet adni a családkról, de az megállapítható, hogy a kohézió elsődleges a családon belüli kapcsolatokban.

Dr. Pári András,

a Központi Statisztikai Hivatal tanácsosa

E-mail: Andras.Pari@ksh.hu

Hoós János (1938-2014)

A család, barátok, egykori munkatársak és tanítványok 2014. május 30-án kísérték utolsó útjára *Hoós Jánost*, aki életének 77. évében elhunyt.

Hoós János 1938-ban született Szombathelyen. Szerény otthoni háttérrel indult. Hetvenéves korában így emlékezett életére: „Az elmúlt hetven év nagy részét az ún. „létező szocializmusban” éltem le. Ebben a rendszerben lettem első generációs értelmiség..., tehát viszonylag magasra jutottam a társadalmi mobilitás ranglétráján, hisz anyám mosónő

volt, apám meg kétkezi, szakképzetlen rakodómunkás. Így hát éltem mély szegénységben, de az anyagi és kulturális jómód, gyakran a luxus is életem kísérője volt – miként emberi, baráti kapcsolataim mindig is élők voltak nemcsak a vezető értelmiségiekkel, politikusokkal, magas beosztású állami tisztviselőkkel, de az anyámhoz és apámhoz hasonló munkásemberekkel is.” (*Napút Online*. 2007. évi 10. sz. 22–25. old.)

A szakmai életút az egykori Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, 1961-ben